

УДК 340.132.1

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2005081>**А.М. ШУЛЬГА,**

професор кафедри загальноправових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент,

м. Харків, Україна; e-mail: a.shulga1959@gmail.com;ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7634-3665>

ПРАВОВИЙ МЕНТАЛІТЕТ ЯК СКЛАДОВА ПРАВОСВІДОМОСТІ ТА ОБ'ЄКТ ПІЗНАННЯ

A.M. SHULGA,

Professor, Chair of General Law Disciplines, Kharkiv National University of Internal Affairs,

Doctor of Law, Associate Professor, Kharkiv, Ukraine; e-mail: a.shulga1959@gmail.com;ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7634-3665>

THE LEGAL MENTALITY AS A COMPONENT OF LEGAL AWARENESS AND THE OBJECT OF COGNITION

Постановка проблеми

В сучасній загальнотеоретичній юриспруденції існують різні підходи до визначення структури правосвідомості: правова ідеологія і правова психологія; ідеологічні, психологічні, поведінкові елементи тощо. Наявність підстав для виокремлення в структурі правосвідомості правового світогляду, правового мислення, правового менталітету припускає необхідність з'ясування їх співвідношення з урахуванням можливості уточнення визначення поняття правового менталітету орієнтуючись на такий засіб його пізнання як юридичні прислів'я, котрі об'єктивно не можуть розумітись як однорідне явище. Структуру правосвідомості, природу правового менталітету, співвідношення права, свідомості, поведінки особи, процес її правової соціалізації досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені.

Приміром, Ю.М. Оборотовим встановлено, що правовий менталітет припускає як свідоме, так і неусвідомлене сприйняття права колективними або індивідуальними суб'єктами; Л.М. Бойко досліджував співвідношення таких явищ як правова культура, правова свідомість, правовий менталітет; О.П. Дзьобань, О.Л. Ріпа з'ясовували основні ознаки української національної правової ментальності; предметом наукового аналізу О.Л. Чорнобай була філософсько-правова парадигма фольклору; Д.В. Меньяло визначав загальні особливості правового менталітету як складової національної, індивідуальної правосвідомості. С. Блюменталь (S. Blumenthal), зокрема, у

контексті дослідження особливостей "американської правової культури" аналізувала історичний процес укорінення на глибинному рівні правосвідомості американського суспільства ідеї відповідальності свободи ("свобода" і "відповідальність" є невіддільними одне від одного поняттями), ідеї релігійної толерантності (є одним із проявів ідеологічного плюралізму як ознаки вільного суспільства), котрі мають бути і є складовою ментального рівня позитивної правосвідомості "автономної особи" як сучасного цивілізованого суб'єкта американського права [1]. Т. Таскінен (T. Taskinen) доводив, що підвищення рівня ефективності юридичного консультування як одного із видів юридичної професійної діяльності потребує наявності у юриста-практика не тільки глибокого знання "традиційного законодавства" але й обов'язкове урахування ним і такого явища як "правова ментальність" особи [2]. Я. Хуса (J. Husa) звертався до аналізу питання національного правового менталітету як такого, обов'язковості висвітлення котрого при дослідженні особливостей функціонування тієї чи іншої правової системи закономірно припускає методологія сучасного порівняльного правознавства [3]. Р. Церчіа (R. Cerchia) вказувала на вплив правової ментальності на процес формування правових норм (з огляду на аналіз відносин таких суб'єктів права як "принципал" і "агент") [4, с.135, 160, 260] тощо.

Проте, незважаючи на досягнуті істотні результати дослідницьких розвідок, у зазначеній сфері наукового знання усе ще можна виявити певні прогалини: відсутність розгорнутого аналізу співвідношення понять правовий менталітет і правова

ментальність, правовий менталітет особи і правова культура особи, відсутність класифікації народних юридичних прислів'їв в їх зв'язку з методологією пізнання правового менталітету тощо. Відповідно, метою статті є уточнення визначення поняття правового менталітету як структурно-функціональної складової правосвідомості на основі встановлення взаємозв'язку правового менталітету і юридичних прислів'їв як засобів його пізнання, котрі загалом мають не тільки позитивний, але й негативний зміст. Новизна роботи насамперед полягає у дихотомічному групуванні юридичних прислів'їв за їх змістом, їх позиціонуванні як складових і "позитивної", і "негативної (нігілістичної)" правосвідомості особи, установленні й обґрунтуванні факту, що правовий менталітет загалом припускає в емоційно-раціональному плані дуалістичне сприйняття людьми явищ правової дійсності. Завдання статті – розкрити взаємозв'язок правового менталітету з такими відносно самостійними елементами правосвідомості як правове мислення, правова ідеологія, сформулювати визначення поняття правового менталітету як результат використання лінгвістичного засобу його пізнання.

Правовий менталітет у контексті структури правосвідомості

Якщо орієнтуватись на відносно усталену в загальнотеоретичній юриспруденції термінологію [5, с.380–383], то в структурі правосвідомості *традиційно* розрізняють: *правову ідеологію, правову психологію*. Іноді в структурі правосвідомості розрізняють: *ідеологічні, психологічні, поведінкові* елементи [6, с.264–265]. Пропонується й *новий підхід* до структури індивідуальної правосвідомості, у межах якої виокремлюються три основних компоненти: "правова ідеологія", "аксіологічна ментальність", "правова психологія" [7, с.3–10]. В структурі правосвідомості за таким критерієм як *роль та місце у правосвідомості* також є підстави розрізнявати як відносно самостійні елементи: *правовий (юридичний) світогляд; правове (юридичне) мислення; правовий (юридичний) менталітет*.

Юридичний світогляд, юридичний менталітет, юридичне мислення являють собою певні структурно-функціональні підсистеми правосвідомості як системного утворення. Юридичний світогляд є ведучим елементом структури правосвідомості. Юридичне мислення – елемент структури правосвідомості, який займає

проміжне місце між юридичним світоглядом і юридичним менталітетом, котрі визначають його істотні особливості. Юридичний менталітет, як типовий і усталений зміст правосвідомості, насамперед як зміст її глибинного рівня, є фундаментальним елементом її структури.

Зазначені особливості співвідношення *юридичного світогляду, юридичного менталітету, юридичного мислення* пояснюються тим, що, орієнтуючись на позицію Г.В. Паластрової [8, с.133–142], необхідно бачити: загалом з точки зору на "постановку питання про співвідношення категорій "правова свідомість", "юридичний світогляд", "юридичний менталітет"... однозначного вирішення проблеми немає". Але, якщо розуміти *юридичний світогляд* як систему "властивих тій чи іншій цивілізації поглядів на державу і право... то він у всіх його проявах (критичному або апологетичному) є *провідним елементом структури правової свідомості* (курсив мій – А.Ш.), його ідейно-раціональним і емоційно-вольовим компонентом" (відображається у відповідних правових знаннях, почуттях, навичках, звичках). Прикладом юридичного світогляду може бути *європейський юридичний світогляд* (результат історичного та культурного розвитку західної цивілізації), для якого характерна система уявлень про право як провідний чинник розвитку суспільства і держави, "ідея суспільного договору, верховенства прав людини, глобального універсального правового порядку і правосуддя" [8, с.133–142], "ідея солідарності" [9] тощо. Зазначене свідчить, що юридичний світогляд, як і будь-який інший світогляд, насамперед являє собою певне ідеологічне явище (без низки системоутворюючих "ідеологічних елементів" будь-який "світогляд" вже є не стільки *світоглядом*, скільки *спогляданням* як пасивним відображенням у свідомості людини об'єктивної реальності).

Оскільки в структурі правосвідомості правовий менталітет – це "найбільш глибинний і в силу цього стійкий феномен, який відображає зміст і значення існуючих або тих, що існували в минулому правових реалій", він – "*основа для формування та прояву* (курсив мій – А.Ш.) правосвідомості, юридичного світогляду, правового мислення" [8, с.133–142]. В основному аналогічна позиція притаманна й іншим авторам. Так, наприклад, із точки зору Д.В. Меньяло [10, с.13–20, 48–70, 87–105, 160–165] *правовий менталітет* "є нижчою сходинкою, глибинним відображенням існуючих правових реалій". Між правосвідомістю, правовим світоглядом, правовим мисленням і правовим менталітетом існує органічна єдність, тісна взаємодія: правовий менталітет "дає основу для формування та прояву

правосвідомості, правового світогляду, правового мислення, в той час як ті є засобами для його внутрішнього життя (підживлення) і функціонування". Правовий менталітет в контексті тієї чи іншої національно-правової системи – це насамперед "усвідомлені і неусвідомлені, історично сформовані специфічні, найбільш типові й усталені для певного суспільства (нації, етносу, народності)" елементи його правосвідомості. Наприклад, особливості російського публічно-правового й приватно-правового менталітету відображаються, зокрема, "в правових уявленнях, які містяться в прислів'ях, приказках, висловах, міфах, билинах, казках, котрі є усною формою прояву народної правової культури" (відповідні правові уявлення вказують, підкреслюють: "загальне" визнається більш важливим, ніж "приватне"; у взаєминах із суспільством, державою у індивіда завжди "більше обов'язків, ніж прав" тощо). Свої особливості характерні і для "української національної правової ментальності" [11].

Кожна нація має певні особливості свого менталітету, зумовлені процесом її історичного розвитку. Наприклад, в Японії після 1945 року (після так званої "вестернізації Японії") існують "передбачені законами... демократичні інститути", але "японці не полюбляють втручатися в суспільні справи й віддають перевагу, щоб ними управляли сильні світу цього". У цілому "ідея права в їхній свідомості як і раніше пов'язана з покаранням і в'язницею; право – ненависна річ; чесні люди повинні цуратися права", тому "доводиться визнати, що наявність кодексів, ієрархічної й суворо регламентованої судової системи не змінили рішуче традиційну ментальність". Для пересічних громадян є характерним те, що одразу зазвичай "ніхто не звертається до суду для здійснення своїх прав, як це передбачено кодексами" (визначаючись у своїй соціальній поведінці японці віддають перевагу так званим *giri* – нормам поведінки, установленим "для кожного виду людських взаємин традицією"). Звернення до суду, на думку японців, – "поведінка, гідна осуду, і, раніше ніж піти на це", для вирішення конфлікту вони спочатку "шукають різного роду посередників" [12, с.373–374].

У той же час, приміром, для шведського менталітету є характерним наявність у суспільній правосвідомості *глибокої поваги* (інакше кажучи, "традиції поваги") до *Уповноваженого з прав людини*. Пояснюється це, зокрема,

тим, що інститут Уповноваженого ("омбудсмана") уперше виник саме у Швеції (шведське слово "ombud" означає "уповноважений", "депутат"), історично він існує у цій країні майже понад 200 років як результат прийняття відповідного конституційного акту (*Форма правління* від 06.06.1809 р.) [13, с.39]. Відповідно у Швеції, як і в низці інших країн, де ставлення до Уповноваженого також реально є аналогічним, одного лише телефонного дзвінка Уповноваженого державному службовцю, який порушує права людини, завжди вистачає, щоб ця особа негайно припинила чинити відповідне правопорушення (оприлюднення у ЗМІ інформації про відсутність адекватної реакції на звернення Уповноваженого завжди однозначно буде дуже резонансним, спричинить у суспільстві широку негативну реакцію). Правовий менталітет як ідеальне явище (один із аспектів, "модусів" правосвідомості) завжди знаходить свій зовнішній вираз у певних традиційних формах *юридично значущої поведінки* (в усталених повсюдних стандартних "реакціях") у відповідних типових юридично значимих ситуаціях.

На сьогодні необхідно визнати, що незважаючи на низку проведених досліджень, уявлення про "правовий менталітет" усе ще є, образно кажучи, лише видимою верхівкою айсбергу. Приміром, існує проблема з'ясування у контексті зв'язку з правовим менталітетом ролі та місця *архетипів* як явища колективного підсвідомого ("архетип" – це початковий образ, прообраз: термін утворено від грецьких слів, що перекладаються як "початок" і "тип, образ"). *Архетипи* (за К.-Г. Юнгом), на відміну, приміром, від *комплексів* як головних структурно-функціональних елементів *особистісного несвідомого* (за З. Фрейдом), являють собою певні основоположні вроджені психічні структури *колективного несвідомого*, що спонтанно визначають як мислення, так і поведінку людини [14] (їх основні види: "Тінь", "Персона" [15, с.24–50, 70–110]).

Питання про *архетипи* української *ментальності* [16] необхідно бачити у контексті української *культури*. *Архетипи* української *культури* (за логікою речей її органічною складовою є і *правова культура*) як певні *символи* (являють собою узагальнення *досвіду* минулих поколінь) знаходять прояв у тих чи інших національних "міфах", "казках", "традиціях", "обрядках" тощо. З огляду на "специфіку ментальної свідомості українців" (загалом їм "притаманні надмірна розчуленість, сердечність, релігійність, мрійливість та задумливість. Уміння серцем жити вважається однією з кращих рис менталітету українського народу" [17, с.113]), відповідні *символи*, можна, за необхідності знайти,

приміром, і в *юридичних прислів'ях* як складовій українського фольклору.

Правовий менталітет і юридичні прислів'я, їх взаємозв'язок

Юридичні прислів'я ("Бережи порядок і порядок збереже тебе", "Не спіши карати, спіши вислухати", "Спершу розсуди, а потім засуди" тощо) невіддільні від правового менталітету, оскільки мова є матеріалом, котрий дозволяє досліджувати менталітет різних народів (особливості їх характеру, складу душі, складу ума [18]). З огляду на людей як носіїв різних мов і культур, "прислів'я є образним засобом вираження світосприйняття", особливостей "ментальності народів" [19, с.110]. Серед них є – інтернаціональні, загальні для багатьох народів. Наприклад, прислів'я "факти – уперта річ" (в англійській мові: "facts are stubborn things" [20]) відоме не тільки слов'янам, англійцям, французам (для юриста-практика "факти" як "уперта річ" – це факти, що мають статус "процесуальних доказів", аргументів логіки доказування). У площині дослідження правосвідомості особи, юридичні прислів'я і приказки, пишуть науковці, відображають "архетипічні матриці" як складову буденної свідомості людини, її ставлення "в різні історичні епохи до права... правової дійсності" [21, с.504].

Оскільки існує "картина світу в прислів'ях" як частина "цілісної мовної картини світу" [19, с.109], можна казати, що існує у правосвідомості людини і "мовна картина правової дійсності" як певна система її *поглядів* ("думок", невіддільних від "слів"). Кожне юридичне прислів'я фактично є одним із таких *правових поглядів*. Поглядів, пов'язаних з тим чи іншим *явищем* правової дійсності, або, інакше кажучи, – *правовим явищем* ("договір", "закон", "правосуддя", "правопорядок" тощо). Наприклад, східнослов'янське народне прислів'я про гроші: "Договір дорожчий за гроші" відображає думку, що для представника даного народу "духовне більш важливе ніж матеріальне" [19, с.113]. У вербально-асоціативному плані (як і у плані "логіки речей") можна побачити зв'язок зазначеного прислів'я з класичною мовою права. Певною мірою зазначене прислів'я фактично є смисловим (ідейним) аналогом принципу *pacta sunt servanda* ("договори слід виконувати") як принципу регулювання договірних відносин, сформульованому юристами Стародавнього Риму, котрий є принципом і сучасного права [22], і, відповід-

но, принципом сучасного *правового мислення* (практичного, теоретичного).

У даному контексті доцільно зазначити, що серед юридичних прислів'їв є прислів'я не тільки з *позитивним* (вказують на "правильне" у сфері дії права), але й з *негативним* (вказують на "неправильне" у сфері дії права) змістом. Якщо перші припускають *позитивне ставлення* до певного варіанту поведінки як поведінки не "злочинної", а "правочинної", "правозгідної", "правомірної", то останні часто-густо виражають відверто *негативне ("нігілістичне") ставлення* до тих чи інших *правових явищ*. Приміром, в народному середовищі ще "в сиву давнину" виникли чисельні юридичні прислів'я, котрі не виражають повагу до закону і суду: "Закон – дишло, куди повернув, туди й вийшло", "Закон, що стовп: не перескочити, але обійти можна", "Закон, що павутина: джміль пролетить, а муха залишиться", "Що нам закони, коли судді знайомі", "Суддя, що тесляр: що забажає, те й вирубне", "Коли гроші говорять, правда мовчить" тощо [23, с.197–199]. Актуальність такого роду прислів'їв на жаль усе ще має відношення і до характеристики сьогодення України ("Загалом правова свідомість українського суспільства характеризується дослідниками як глибоко нігілістична", – пишуть науковці, хоча "теперішній стан правосвідомості та правового менталітету українського суспільства не повинен оцінюватися суто негативно" [24, с.69, 72]).

Якщо прислів'я і приказки є узагальнюючим, історично сформованим поколіннями людей лаконічно-мовним виразом народного *досвіду*, народної *мудрості*, є *зразками* "національної логіки та світооцінки, що сприяє виявленню менталітету" даного етносу [25, с.72], то народні *юридичні* прислів'я і приказки (за логікою речей) є одним із тих дослідницьких засобів, котрі сприяють виявленню особливостей *правового менталітету* даного народу.

З *соціально-психологічної* точки зору, правовий менталітет, як і будь-який інший "менталітет", насамперед являє собою "своєрідний склад" людської психіки [26, с.175]. Менталітет (терміни "менталітет" і "ментальність" в їх традиційному значенні є синонімічними) – це "система поглядів на світ представників різних лінгвокультурних спільнот", їх *"усталені"* (курсив мій – А.Ш.) інтелектуальні та емоційні особливості" (їх певний "склад розуму"), "спосіб бачення світу", коли думка і емоція невіддільні одне від одного [19, с.110]. У контексті *соціально-правової психології* ("Масова правова психологія... проникає корінням в народні традиції, звичаї, в глибини колективного несвідомого" [27]),

правовий менталітет – складова "народної правосвідомості", правосвідомості мовно-однорідного населення країни як соціального середовища у межах котрого в процесі *правової соціалізації особи* формується правосвідомість будь-якої конкретної людини. При цьому, правовий менталітет – не просто складова, а *основа* змісту правосвідомості, що підтверджується насамперед "усталеністю" як його ознакою, характеристика котрої невіддільна від аналізу "сфери неусвідомлюваного", а також, зокрема, його здатністю виконувати в межах правосвідомості системоутворюючу функцію (визначає особливості і правого мислення, і правового світогляду). Не випадково поняття правового менталітету зазвичай пов'язують з *рівнем* правосвідомості, котрий визначається як *глибинний рівень*. Приміром, Ю.М. Оборотов пише, що правовий менталітет являє собою *глибинний рівень правосвідомості* народу, окремої особи, який включає свідоме та неусвідомлене сприйня-

тя права [28, с.98]. Л.М. Бойко наголошує, що правовий менталітет необхідно розуміти як стійкий феномен *глибинного рівня правосвідомості*, котрий в цілому визначає усталений образ правової реальності [29]. Аналогічна термінологія притаманна й іншим науковцям.

Висновки

З огляду на зазначене, в узагальнюючому плані можна зробити висновок, що правовий менталітет являє собою типову і усталену основу змісту правосвідомості, котра визначає цілісне сприйняття (усвідомлюване, неусвідомлюване; позитивне, негативне) людьми явищ правової дійсності, особливості їх правового мислення, правового світогляду. Правовий менталітет є внутрішнім чинником юридично значущої поведінки. Дослідження народних юридичних прислів'їв є одним із засобів його пізнання. Серед такого роду прислів'їв є прислів'я з позитивним (вказують на "правильне" у сфері дії права) і негативним (вказують на "неправильне" у сфері дії права) змістом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Susanna L. Blumenthal. Law and the modern mind: Consciousness and responsibility in American legal culture. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2016. 400 p.
2. Tommi K. J. Taskinen. Some Thoughts on Proactive Counseling and Legal Mentality. *Scandinavian studies in law*. 2006. № 49. P. 227–236. URL: <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/49-12.pdf>.
3. Jaakko Husa. A New Introduction to Comparative Law. Oxford; Portland, Oregon: Hart Publishing, 2015. 284 p.
4. Rossella Esther Cerchia. Legal Mentality and Its Influence in Shaping Legal Rules: the Relationship between Principal and Agent. URL: <https://www.degruyter.com/view/j/gj.ahead-of-print/gj-2018-0028/gj-2018-0028.xml>.
5. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах / под ред. проф. М. Н. Марченко. Т. 2. М.: Изд. "Зерцало", 1998. 656 с.
6. Теория государства и права / под ред. С. С. Алексеева. М., 1985. 480 с.
7. Фабрика И. В. Аксиологическая сущность правосознания личности: теоретический аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Челябинск, 2007. 203 с.
8. Паластрова Г. В. Юридическое мировоззрение: историко-правовые и аксиологические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Ростов-на-Дону, 2008. 149 с.
9. Постоляко Л. С. Солидарность как базовая ценность юридического мировоззрения. *Российский юридический журнал*. 2004. № 2. С. 3–8.
10. Меньяло Д. В. Правовой менталитет: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Ростов-на-Дону, 2003. 189 с.
11. Дзьобань О. П., Ріпа О. Л. Основні ознаки української національної правової ментальності. *Право і безпека*. 2002. № 2. С. 173–176.
12. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. М.: Междунар. отношения, 1999. 400 с.
13. Бойцова В. В. Служба защиты прав человека и гражданина. Мировой опыт. М.: Изд. БЕК, 1996. 408 с.
14. Юнг К. Г. Об архетипах коллективного бессознательного. *Вопросы философии*. 1988. № 1. С. 131–138.
15. Jung Carl Gustav. Traum und Traumdeutung. Dtv, 2001. 376 p.
16. Кримський С. Б. Архетипи української ментальності. *Проблеми теорії ментальності* / кол. авт.; відп. ред. М. В. Попович. К., 2006. С. 273–301.
17. Ткаченко О. Г., Лахтар О. С. Українська романтична елегія й кордоцентризм: деякі аспекти взаємопроникнення. *Вісник СумДУ. Серія "Філологія"*. 2007. Т. 1. № 1. С. 113–116.
18. Левчук Л. К. Национальные менталитеты русских и американцев (на материале терминов конституций РФ и США). URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/natsionalnye-mentaliteti-russkih-i-amerikantsev-na-materiale-terminov-konstitutsiy-rf-i-ssha>.

19. Дебердеева Е. Е., Саянная Н. Н. Отражение национального менталитета в языке (на примере русских и английских пословиц с метафорическим и коннотативным компонентами). *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2. Языкознание*. 2013. № 1 (17). С. 109–113.
20. Facts are stubborn things. URL: <https://quoteinvestigator.com/2010/06/18/facts-stubborn>.
21. Чернобай О.Л. Філософсько-правова парадигма фольклору. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія юридична)*. 2011. Вип. 3. С. 496–505.
22. Pacta sunt servanda. Law principle. URL: <https://www.britannica.com/topic/pacta-sunt-servanda>.
23. Малые жанры русского фольклора: Хрестоматия / сост. В. Н. Морохин. М.: Высш. шк., 1986. 399 с.
24. Гладкий С. О. Правовий нігілізм як об'єкт правового самопізнання. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2014. № 3. С. 69–73. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_13.pdf.
25. Голубовська І. О. Паремії як відбиття ціннісних орієнтирів етнічної спільності (на матеріалі української, російської та китайської мов). *Мовознавство*. 2004. № 2–3. С. 66–73.
26. Социологический энциклопедический словарь. М., 2000. 488 с.
27. Бондаренко А. В. Правосвідомість як предмет соціально-філософського аналізу. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/55672/51-Bondarenko.pdf?sequence=1>.
28. Оборотов Ю. Н. Традиции и обновление в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права). О.: Юрид. л-ра, 2002. 280 с.
29. Бойко Л. М. Правовий менталітет у контексті понятійно-категоріального ряду "правова культура –правова свідомість – правовий менталітет". *Південноукраїнський правничий часопис*. 2006. № 4. С. 52–54.

REFERENCES

1. Blumenthal, S. L. (2016). *Law and the modern mind: Consciousness and responsibility in American legal culture*. Cambridge, MA: Harvard University Press (in Eng.).
2. Taskinen, T. K. J. (2006). Some Thoughts on Proactive Counseling and Legal Mentality. *Scandinavian studies in law*, (49). 227–236. Retrieved from: <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/49-12.pdf> (in Eng.).
3. Husa, J. (2015). *A New Introduction to Comparative Law*. Oxford; Portland, Oregon: Hart Publishing (in Eng.).
4. Cerchia, R. E. Legal Mentality and Its Influence in Shaping Legal Rules: the Relationship between Principal and Agent. Retrieved from: <https://www.degruyter.com/view/j/gj.ahead-of-print/gj-2018-0028/gj-2018-0028.xml> (in Eng.).
5. Marchenko, M. N. (Red.). (1998). *Obshchaya teoriya gosudarstva i prava. Akademicheskij kurs* [General theory of state and law. Academic course]. v 2-kh tomakh. T. 2. Moskva: Izd. "Zertsalo" (in Russ.).
6. Alekseyev, S. S. (Red.). (1985). *Teoriya gosudarstva i prava* [Theory of state and law]. Moskva (in Russ.).
7. Fabrika, I. V. (2007). *Aksiologicheskaya sushchnost' pravosoznaniya lichnosti: teoreticheskij aspekt* [Axiological essence of a person's legal consciousness: theoretical aspect]. Candidate's thesis (12.00.01). Chel-yabinsk (in Russ.).
8. Palastrova, G. V. (2008). *Yuridicheskoye mirovozzreniye: istoriko-pravovyye i aksiologicheskiye aspekty* [Legal legal outlook: historical, legal and axiological aspects]. Candidate's thesis (12.00.01). Rostov-na-Donu (in Russ.).
9. Postolyako, L. S. (2004). Solidarnost' kak bazovaya tsennost' yuridicheskogo mirovozzreniya [Solidarity as a basic value of a legal worldview]. *Rossiyskiy yuridicheskij zhurnal*, (2). 3–8 (in Russ.).
10. Menyaylo, D. V. (2003). *Pravovoy mentalitet* [Legal Mentality]. Candidate's thesis (12.00.01). Rostov-na-Donu (in Russ.).
11. Dz'oban' O. P., & Ripa, O. L. (2002). Osnovni oznaky ukrayins'koyi natsional'noyi pravovoyi mental'nosti [The main features of Ukrainian national legal mentality]. *Pravo i bezpeka*, (2). 173–176 (in Ukr.).
12. David, R., & Zhoffre-Spinozi, K. (1999). *Osnovnyye pravovyye sistemy sovremennosti* [The main legal systems of modern times]. Moskva: Mezhdunar. Otnosheniya (in Russ.).
13. Boytsova, V. V. (1996). *Sluzhba zashchity prav cheloveka i grazhdanina. Mirovoy opyt* [Service for the Protection of the Rights of Man and the Citizen. Worldwide experience]. Moskva: Izd. BEK (in Russ.).
14. Yung, K. G. (1988). Ob arkhetyпах kollektivnogo bessoznatel'nogo [On the archetypes of the collective unconscious]. *Voprosy filosofii*, (1). 131–138 (in Russ.).
15. Jung, Carl Gustav. (2001). Traum und Traumdeutung. Dtv. (in Ger.).
16. Kryms'kyy, S. B. (2006). Arkhetypy ukrayins'koyi mental'nosti [Archetypes of Ukrainian mentality]. In: Popovych, M. V. (Red.). *Problemy teorii mental'nosti*. Kyiv (s. 273–301) (in Ukr.).
17. Tkachenko, O. H., & Lakhtar, O. S. (2007). Ukrayins'ka romantychna elehiya y kordotsentryzm: deyaki aspekty vzaemopronyknennya [Ukrainian Romantic Elegy and Cordocentrism: Some Aspects of Interpenetration]. *Visnyk SumDU. Seriya "Filolohiya"*, 1(1). 113–116 (in Ukr.).

18. Levchuk, L. K. *Natsional'nyye mentalitety russkikh i amerikantsev (na materiale terminov konstitutsiy RF i SSHA)* [National Mentality of Russians and Americans (on the material of the terms of the constitutions of the Russian Federation and the USA)]. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/v/natsionalnye-mentalitety-russkikh-i-amerikantsev-na-materiale-terminov-konstitutsiy-rf-i-ssha> (in Russ.).
19. Deberdeyeva, Ye. Ye., & Sayannaya, N. N. (2013). Otrazheniye natsional'nogo mentaliteta v yazyke (na primere russkikh i angliyskikh poslovits s metaforicheskim i konnotativnymy komponentami) [Reflection of the national mentality in the language (on the example of Russian and English proverbs with metaphorical and connotative components)]. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 2. YAzykoznanie*, 1(17). 109–113 (in Russ.).
20. Facts are stubborn things Retrieved from: <https://quoteinvestigator.com/2010/06/18/facts-stubborn> (in Eng.).
21. Chornobay, O. L. (2011). Filosofov'ko-pravova paradyhma fol'kloru [Philosophical and legal paradigm of folklore]. *Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav (seriya yurydychna)*, (3). 496–505 (in Ukr.).
22. Pacta sunt servanda. Law principle. Retrieved from: <https://www.britannica.com/topic/pacta-sunt-servanda> (in Eng.).
23. Morokhin, V. N. (1986). *Malyye zhanry russkogo fol'klora: Khrestomatiya* [Small genres of Russian folklore: Reader]. Moskva: Vyssh. Shk. (in Russ.).
24. Hladkyy, S. O. (2014). Pravovyy nihilizm yak ob'yekt pravovoho samopiznannya [Legal nihilism as an object of legal self-knowledge]. *Forum prava: elektron. nauk. fakhove vyd.* (3). 69–73. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_13.pdf (in Ukr.).
25. Holubovs'ka, I. O. Paremiyi yak vidbyttya tsinnisnykh oriyentyriv etnichnoyi spil'nosti (na materialy ukrayins'koyi, rosiys'koyi ta kytays'koyi mov) [Paremiyas as a reflection of the value orientations of the ethnic community (on the material of Ukrainian, Russian and Chinese languages)]. *Movoznavstvo*, (2–3). 66–73 (in Ukr.).
26. *Sotsiologicheskyy entsiklopedicheskyy slovar'* [Sociological encyclopedic dictionary]. Moskva, 2000 (in Russ.).
27. Bondarenko, A. V. *Pravosvidomist' yak predmet sotsial'no-filosofskoho analizu* [Legal awareness as a subject of socio-philosophical analysis]. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/55672/51-Bondarenko.pdf?sequence=1> (in Ukr.).
28. Oborotov, YU. N. (2002). *Traditsii i obnovleniye v pravovoy sfere: voprosy teorii (ot poznaniya k postizheniyu prava)* [Traditions and updating in the legal sphere: theory questions (from knowledge to comprehension of law)]. O.: Yurid. I-ra (in Russ.).
29. Boyko, L. M. (2006). Pravovyy mentalitet u konteksti ponyatiyno-katehorial'noho ryadu "pravova kul'tura – pravova svidomist' – pravovyy mentalitet" [Legal mentality in the context of the conceptual-categorical series "legal culture – legal consciousness – legal mentality"]. *Pivdenoukrayins'kyy pravnychy chasopys*, (4). 52–54 (in Ukr.).

Надійшла 28.08.2018

РЕКОМЕНДОВАНЕ ЦИТУВАННЯ (RECOMMENDED CITATION), АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS)

Шульга А. М. Правовий менталітет як складова правосвідомості та об'єкт пізнання. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2018. № 4. С. 141–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2018_4_14.pdf

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2005081>

Розкривається взаємозв'язок правового менталітету з такими відносно самостійними структурно-функціональними елементами правосвідомості як правове мислення, правова ідеологія. Доводиться доцільність розуміння правового менталітету як типової і усталеної основи змісту правосвідомості, що визначає цілісне сприйняття людьми явищ правової дійсності, особливості їх правового мислення, правового світогляду. Встановлено й обґрунтовано факт, що в емоційно-раціональному плані правовий менталітет загалом припускає дуалістичне (позитивне, негативне; усвідомлюване, неусвідомлюване) сприйняття людьми явищ правової дійсності. Дослідження народних юридичних прислів'їв, з виокремленням їх видів за їх змістом, репрезентовано як один із засобів пізнання правового менталітету. Сформульовано визначення поняття правового менталітету як результат використання лінгвістичного засобу його пізнання.

Ключові слова: правова соціалізація особи; народні юридичні прислів'я

Шульга А.М. Правовой менталитет как составляющая правосознания и объект познания

Раскрывается взаимосвязь правового менталитета с такими относительно самостоятельными структурно-функциональными элементами правосознания как правовое мышление, правовая идеология. Доказывается целесообразность понимания правового менталитета как типовой и устойчивой основы содержания правосознания, которая определяет целостное восприятие людьми явлений правовой действительности, особенности их правового мышления, правового мировоззрения. Установлен и обоснован факт, что в эмоционально-рациональном плане правовой менталитет в целом предполагает дуалистическое (позитивное, негативное; осознаваемое, неосознаваемое) восприятие людьми явлений правовой действительности. Исследование народных юридических пословиц, различая их виды по их содержанию, представлено как одно из средств познания правового менталитета. Сформулировано определение понятия правового менталитета как результат использования лингвистического средства его познания.

Ключевые слова: правовая социализация личности; народные юридические пословицы

***

Shulha A.M. The Legal Mentality as a Component of Legal Awareness and the Object of Cognition

The author of the article has studied the problem of the correlation of legal mentality, legal thinking and legal world-view. The author has proved the expediency of understanding the legal mentality as a typical and established basis of the content of legal awareness, which determines the coherent people's perception (conscious, unconscious, positive, negative) of the phenomena of legal reality, features of their legal thinking, legal world-view. Legal mentality is an internal factor of legally significant behavior. The study of folk legal proverbs has been represented as one of the means of cognition of legal mentality. The author has concluded about the existence of language situation of legal validity within a person's legal awareness as the system of beliefs (opinions) associated with certain phenomena of legal reality ("contract", "law", "justice", "rule of law", etc.). The author has presented in own interpretation the folk proverb of the Eastern Slavs about money: "The contract is more expensive than money" as semantic (ideological) analogue of the principle of *pacta sunt servanda* ("contracts should be executed"). Overall proverbs with positive content have been distinguished among legal proverbs (pointing to the "correct" in the scope of the law action) and negative content (indicating "wrong" in the sphere of the law action). In general legal mentality understands as a fundamental element of the structure of legal consciousness. Correlation analysis of legal mentality, legal thinking and legal world view is conducted first of all with the use of formally-logical research method. Usage of axiology and hermeneutics methods of research in work based on oriented possibility of clarification of determination the concept of legal mentality on such means of his cognition as folk legal proverbs that objectively cannot understand as the homogeneous phenomenon. Every nation has the certain features of the mentality, predefined by the process of her historical development (work represents the corresponding examples of "traditional behavior" as an external expression of nationally-legal mentality).

Key words: legal socialization of a person; folk legal proverbs